

بررسی میزان تأکید کتاب‌های تعلیمات اجتماعی، تاریخ و فارسی دوره راهنمایی بر هویت اسلامی - ایرانی

* منصور خوشخوئی

E-mail: m_khoshkhouei@yahoo.com

** محمدرضا یوسف‌زاده

E-mail: fuman47@gmail.com

*** مولود سعوه

E-mail: sarahsarveh@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۰/۸/۲۶

تاریخ دریافت: ۱۳۹۰/۳/۱۷

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی میزان تأکید کتاب‌های فارسی، تاریخ و تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی بر هویت اسلامی - ایرانی است سؤال اصلی این پژوهش عبارت است از اینکه «کتاب‌های تعلیمات اجتماعی، تاریخ و فارسی دوره راهنمایی تا چه میزان بر مؤلفه‌های هویت اسلامی - ایرانی تأکید دارند؟» روش پژوهش در این تحقیق، تحلیل محتوای کمی و تحلیل کیفی بخشی بوده است. جامعه آماری در پژوهش حاضر عبارتند از کتاب‌های فارسی، تاریخ و تعلیمات اجتماعی پایه‌های اول، دوم و سوم دوره راهنمایی که در مجموع مشتمل بر نه جلد و ۱۰۴۸ صفحه می‌باشد. روش نمونه‌گیری در این پژوهش نمونه‌گیری تصادفی ساده بوده که در کل حجم نمونه مشتمل بر ۱۹۸ صفحه می‌باشد. ابزار اندازه‌گیری در این پژوهش لیست محقق ساخته سنجش هویت اسلامی - ایرانی است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از شاخص آمار توصیفی شامل درصد، میانگین و جدول استفاده شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد به لحاظ تأکید بر مؤلفه‌های هویت ایرانی - اسلامی سه کتاب تاریخ با میانگین ۴۷/۷۳٪ در رتبه اول، سه کتاب فارسی با میانگین ۲۲/۵۶٪ در رتبه دوم و سه کتاب تعلیمات اجتماعی با میانگین ۱۰/۳۳٪ در رتبه سوم قرار دارند.

کلیدواژه‌ها: هویت، هویت ملی، هویت اسلامی، کتاب‌های فارسی، تاریخ و تعلیمات اجتماعی، دوره راهنمایی.

** استادیار فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه بوعلی همدان، نویسنده مسئول

** استادیار برنامه‌ریزی درسی دانشکده بوعلی همدان

** کارشناس ارشد تاریخ و فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه بوعلی سینا همدان

مقدمه

پرورش انسان‌هایی با هویت مستقل از وظایف اصلی هر نظام آموزشی است. با توجه به اینکه دوران نوجوانی با بحران هویت و انواع آشفتگی‌ها همراه است برای نجات نوجوانان از این آشفتگی و داشتن وحدت شخصیت نیاز به تدوین برنامه‌های آموزشی و درسی مناسب است (یوسف‌زاده، ۱۳۸۲: ۵۶۲). محققان از مدت‌ها پیش متذکر شده‌اند که دین منبعی برای آرامش است و برای انسان، هدفمندی و احساس کنترل شخصی به ارمغان می‌آورد. بخش عمده‌ای از پژوهش‌ها نشان می‌دهد که افراد هنگام مواجهه با بحران، از راه‌حل‌های مذهبی استفاده می‌کنند؛ بنابراین، ایمان مذهبی منبع نیرویی مهم و اثربخش به هنگام مواجهه با بحران است (دهشیری، ۱۳۸۴: ۳). به نظر می‌رسد دین کامل‌ترین پاسخ‌ها را برای کیستی و چیستی انسان ارائه می‌کند. در تمام جوامع به‌خصوص جوامع دینی مفاهیم موجود در دین نقش اساسی در شکل‌گیری هویت انسانی داشته است.

البته این موضوع که هویت دینی افراد یک جامعه متأثر از منابع فرهنگی متفاوتی از جمله خانواده، نظام آموزش و پرورش، دوستان و همسالان و رسانه‌های جمعی است موضوعی مهم و قابل توجه است؛ اما آموزش و پرورش به‌عنوان یک نهاد رسمی از طُرُق گوناگون، به‌خصوص کتاب‌های درسی مهم‌ترین تأثیر را بر هویت دینی نوجوان می‌گذارد. با توجه به نقش حساس و مهم محتوای کتب درسی در تشکیل هویت نوجوانان، این ضرورت مبرم احساس می‌شود که کتب درسی این مقطع مورد تحلیل قرار گرفته، با نگاه نقادانه نقاط ضعف و کاستی‌های آنها استخراج شود و رهنمودهای لازم در جهت اصلاح کتب به مؤلفین ارائه گردد. بر این اساس در این پژوهش سعی شده تا میزان تأکید محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی، تاریخ و فارسی دوره راهنمایی، بر مؤلفه‌های هویت اسلامی - ایرانی مورد مطالعه قرار گیرد.

مبانی نظری

آدمی از دیرباز همواره دو نیاز اصیل را با خود همراه و همنشین ساخته است؛ یکی نیاز به آرامش و اطمینان و دیگری نیاز به فردیت، تشخیص و دریافتن کیستی و چیستی خود. مبحث هویت یا تلاش برای پاسخگویی به پرسش «من کیستم» به‌خصوص در حوزه فلسفی قدمتی دیرینه دارد و در ابعاد اجتماعی یکی از اساسی‌ترین و بدیع‌ترین مباحث عصر مدرن شمرده می‌شود. به طور کلی انسان‌ها دارای طبع فردی و جمعی هستند که این دو عامل تعیین‌کننده رفتار و عملکرد آنها است و از آن به هویت تعبیر

می‌شود (کوستافونت و ترموسا بالسلز، ۲۰۰۸: ۴). در دنیای پست مدرن، هویت به‌عنوان سرمایه مهمی است که باعث احساس ارزشمندی در فرد می‌شود (کوت، ۲۰۰۸: ۲). هویت عبارت است از مفهومی سازمان‌یافته از خود که از ارزش‌ها، باورها و اهدافی که فرد بدان پایبند است تشکیل شده است. هویت دارای انواع متفاوتی است؛ هر چند آنها با هم مرتبط می‌باشند و هویت هر فرد مجموعه متشکلی از همه انواع هویت‌ها است (یوسف‌زاده، ۱۳۸۲: ۵۵۸).

تشکیل هویت به‌عنوان جریان تلفیق تغییرات فردی و نیازها و انتظارات اجتماعی برای آینده می‌باشد. اریکسون تشکیل هویت را شامل به وجود آمدن یک احساس ثابت و یگانگی می‌داند که توسط فرد احساس می‌شود و به‌وسیله دیگران تشخیص داده می‌شود (اکبرزاده، ۱۳۷۶: ۴۳). در اوایل قرن حاضر استانی هال^۱ بر اساس مشاهده عده زیادی از نوجوانان به این نتیجه رسید که مرحله نوجوانی، دوره‌ای است که در آن فرد دارای جنبه‌های افراطی و اغراق‌آمیز در رفتار خود می‌باشد و از مشخصات آن فشار هیجانی است. یکی از مسائل مهم دوره نوجوانی مسئله هویت‌یابی است که در جوامع ابتدایی به دلیل محدود و بسته بودن جامعه برای نوجوانان کار بسیار آسانی بوده ولی در جوامع باز و پیچیده امروز مسئله هویت‌یابی برای نوجوانان دشوار است (منصور، ۱۳۷۸: ۱۲۵).

برخی از روان‌شناسان و متخصصان تعلیم و تربیت به نحوی از گرایش نوجوانان به دین سخن گفته‌اند. اریکسون بیش از همه به اهمیت دین و هویت دینی در دوره نوجوانی اشاره می‌کند. به عقیده اریکسون، نوجوانان در سنین ۱۲ تا ۱۸ سالگی در کسب هویت دینی خود که جزء مهمی از هویت عمومی آنهاست به دنبال ایده‌آل‌های فلسفی مذهبی می‌گردند. روان نوجوان روانی عقیدتی است که در جستجوی وحدت بخشیدن به ایده‌ها و عقاید مختلف است. به عقیده او زمانی که نوجوان قادر به یافتن ارزش‌های پایدار و مثبت در خانواده و فرهنگ خود نباشد و ایدئولوژی منسجم و قابل قبولی به او ارائه نشود، دچار به‌هم‌ریختگی عقیدتی شده و هویت از هم پاشیده‌ای پیدا می‌کند (ضیاء‌منش، ۱۳۸۱: ۷۲). استانی هال معتقد است که نوجوان با گرایش به طرف دین و مذهب می‌خواهد تخفیفی در تألمات و ناراحتی‌های خود بدهد (سهرابی، ۱۳۷۹: ۶۲). در ادبیات روان‌شناسی و جامعه‌شناسی از انواع مختلف هویت بحث شده است که دو بُعد از مهم‌ترین آنها، هویت دینی و هویت ملی است. هویت ملی فراگیرترین و بالاترین سطح هویت جمعی است و عبارت است از «مجموعه ویژگی‌ها، وابستگی‌ها و پیوندهای جغرافیایی، تاریخی، فرهنگی، حماسی و قومی که زندگی انسان را

دربرمی گیرند و عضو جامعه به آن می‌بالد و افتخار می‌کند» (احمدی، ۱۳۸۶: ۸۹). هویت دینی عبارت است از اتکای فرد به یک نظام یا پایگاه اعتقادی همراه با دلایل مستدل که بر جهت گیری فرد در زمینه‌های مختلف تأثیر می‌گذارد. در واقع می‌توان گفت که هویت دینی فلسفه زندگی و حیات یک فرد را تشکیل می‌دهد و به عبارت دیگر نوجوان دارای هویت دینی عظمت قدرت و بقاء و دوام خود را در دین می‌بیند (یوسف‌زاده، ۱۳۸۲: ۵۵۱). هویت مذهبی یکی از عوامل مهم در تقویت عزت نفس افراد است و می‌تواند عامل پیوند دهنده افراد از ملیت‌های گوناگون باشد (گنگ، ۲۰۰۷: ۵). با بهره‌گیری از هویت مذهبی می‌توان به رویارویی مناسب با جهانی شدن و پست مدرنیسم پرداخت (شافنبرگ، ۲۰۰۶: ۳).

با توجه به مبانی مطرح شده می‌توان گفت که یکی از مسائل مهم دوره نوجوانی، مسئله هویت‌یابی می‌باشد (علیرضایی، ۱۳۸۶: ۴). «نهاد خانواده و تعلیم و تربیت دو تا از بنیادی‌ترین نهادها در تکوین هویت فرد و جامعه به شمار می‌روند» (ربانی، ۱۳۸۲: ۶۶۲). نهاد آموزش و پرورش از راه‌های مختلف همچون معلم، کتاب‌های درسی و فضای آموزشی بر هویت‌یابی دانش‌آموزان تأثیر می‌گذارد (شیخاوندی، ۱۳۸۵: ۹۵). پژوهش‌هایی که در زمینه هویت ملی و دینی در برنامه‌های درسی انجام شده نشان می‌دهد که وضعیت برنامه‌های درسی در زمینه هویت‌بخشی به نوجوانان رضایت‌بخش نبوده است (ربانی، ۱۳۸۲: ۶۵۷) که در بخش مبانی تجربی به پاره‌ای از پژوهش‌ها اشاره خواهد شد.

مبانی تجربی

علیرضایی (۱۳۸۶) در تحقیقی تحت عنوان، *جایگاه هویت ملی و دینی در کتب دوره متوسطه* نشان داد که بیشترین شاخصی که برای هویت ملی در کتاب‌های درسی به آن پرداخته شده مقوله سنت و برای هویت دینی مقوله خداشناسی بوده است. صادق‌زاده (۱۳۸۶) در پژوهش خود با عنوان *بررسی نمادهای هویت ملی در کتاب‌های درسی تاریخ و ادبیات فارسی دوره متوسطه رشته علوم انسانی* به این نتیجه رسیده است که کتاب‌های درسی مورد بررسی به صورت ناقص و گذرا به هویت ملی پرداخته‌اند. همچنین شیخاوندی (۱۳۸۵: ۹۷) در تحقیقی تحت عنوان *بازتاب هویت‌های جنسیتی در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی آموزش ابتدایی و دوره راهنمایی تحصیلی* نشان داد تنها در کتاب تعلیمات اجتماعی سال اول راهنمایی تا حدی آگاهانه تعادلی در تکوین هویت جنسیتی دختر و پسر برقرار شده است و در کتاب‌های دوم و سوم

راهنمایی، هویت جنسیتی دختران کمرنگ شده است. قلی‌زاد برهانی (۱۳۸۵) نیز در پژوهشی که با عنوان *بررسی تأثیر خانواده و کتاب‌های درس دینی بر هویت دینی دانش‌آموزان دختر دوره پیش‌دانشگاهی تبریز* انجام داده به این نتیجه رسیده است که کتاب‌های درس دینی کمترین میزان تأثیر را بر هویت دینی دانش‌آموزان دارد و تقریباً تأثیری در تعمیق ارزش‌های دینی ندارند. طالبی به نقل از ملایی‌نژاد (۱۳۸۲: ۶۵۱) در پژوهشی با عنوان *تحول هویت ملی دانش‌آموزان دختر دوره‌های تحصیلی ابتدایی، راهنمایی و متوسطه شهر تهران* نشان داده که احساس تعلق به هویت ملی در تمام دوره‌های تحصیلی پایین بوده و بهره‌مندی افراد از نظام آموزشی (در دوره دبیرستان) تأثیر محسوسی در میزان تعلق آنان به هویت ملی نگذاشته و نظام آموزشی نتوانسته سهم عمده‌ای در ایجاد آگاهی و حس تعلق به هویت ایرانی داشته باشد.

روش پژوهش

برای انجام این پژوهش از روش تحلیل محتوا از نوع بخشی استفاده شده است. بارکوس معتقد است که تحلیل محتوا به معنای تحلیل علمی پیام‌های ارتباطی است. از نظر وی این روش کاملاً علمی است و با وجود جامع بودن، از نظر ماهیت، نیازمند تحلیلی دقیق و منظم است (هولستی به نقل از سالارزاده امیری، ۱۳۸۰: ۱۳). در تحلیل محتوای بخشی ابتدا یک عنوان کلی انتخاب شده و سپس عنوان کلی به بخش‌ها و قطعات کوچک‌تر تقسیم می‌شود. برای مثال اگر هدف تحلیل تبلیغات شغل خاصی باشد، شغل مربوط به وسیله عنوان شغل، توصیف شغل، توصیف سازمان استخدام کننده، نیازمندی‌های شغل و اطلاعات شغلی تحلیل می‌شود (یوسف‌زاده و معروفی، ۱۳۸۸: ۲۱۰). جامعه آماری در این پژوهش کتاب‌های تعلیمات اجتماعی، تاریخ و فارسی مقطع دوره راهنمایی تحصیلی مشتمل بر ۱۰۴۸ صفحه می‌باشد که در سال تحصیلی ۱۳۸۸-۱۳۸۹ برای تدریس در اختیار معلمان قرار گرفته است. برای انجام پژوهش از بین ۱۰۴۸ کتاب با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده، ۱۹۸ صفحه از سه بخش (ابتدایی، میانی و پایانی) هر کتاب به تصادف انتخاب شده است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات لیست محقق ساخته معرف مؤلفه‌های هویت اسلامی - ایرانی است. مؤلفه‌های هویت اسلامی و ایرانی مورد سنجش در این پژوهش شامل خداشناسی، آخرت‌گرایی، معرفی اولیاء دینی، معرفی قرآن و سنت، اخلاقیات، احکام دینی، معرفی مفاخر دینی مذهبی، معرفی مراسم و مناسبت‌های مذهبی و دینی، نمادهای مذهبی دینی، رهبری

دینی، پرچم ملی، سرود ملی، زبان ملی، لباس ملی، آثار ملی، سرزمین ایران، آداب و سنت‌های ایرانی، نژاد و اقوام ایرانی، حکومت‌ها و سلسله‌های ایرانی، استقلال، خودکفایی، دشمن‌ستیزی، میهن‌دوستی، پادشاهان و سلاطین ایرانی، مفاخر ادبی و شخصیت‌های برجسته ایرانی می‌باشند. برای سنجش روایی لیست مذکور از روش روایی محتوایی استفاده شده و بر این اساس روایی آن از منظر متخصصان علوم تربیتی و دبیران دوره راهنمایی مورد بررسی قرار گرفته است و روایی آن قابل قبول گزارش شده است. برای سنجش پایایی لیست از روش آلفای کرونباخ بهره گرفته شده است که میزان آن ۸۹٪ محاسبه شده است. هم‌چنین واحد تحلیل در این پژوهش جمله می‌باشد. در این پژوهش برای تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق از شاخص‌های آمار توصیفی شامل درصد، میانگین و جدول استفاده شده است.

تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

در این مبحث داده‌های حاصل از تحلیل به تفکیک سؤال، هویت، کتاب و پایه تحصیلی ارائه می‌شود:

سؤال نخست: تا چه میزان کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی بر هویت اسلامی - ایرانی تأکید دارند؟

جدول شماره ۱: توزیع فراوانی مؤلفه‌های هویت اسلامی - ایرانی در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی

پایه سوم		پایه دوم		پایه اول		مؤلفه‌های هویت اسلامی - ایرانی
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
-	-	-	-	-	-	پرچم ملی
-	-	-	-	-	-	سرود ملی
-	-	۰/۴	۱	-	-	زبان ملی
-	-	-	-	۰/۵	۱	لباس ملی
-	-	-	-	-	-	آثار ملی
-	-	-	-	-	-	سرزمین ایران
-	-	-	-	-	-	آداب و سنت‌های ایرانی
-	-	-	-	-	-	نژاد و اقوام ایرانی

-	-	-	-	-	-	حکومت‌ها و سلسله‌های ایرانی
۰/۵	۱	-	-	-	-	خود کفایی
-	-	-	-	-	-	استقلال
۱	۲	-	-	۱	۲	دشمن ستیزی
۰/۵	۱	-	-	-	-	میهن دوستی
-	-	-	-	-	-	پادشاهان و سلاطین ایرانی
۱	۲	-	-	-	-	مفاخر ادبی و شخصیت‌ها
۰/۵	۱	۰/۸	۲	۰/۵	۱	خداشناسی
-	-	-	-	-	-	آخرت‌گرایی
۰/۵	۱	-	-	-	-	معرفی اولیای دینی
۰/۵	۱	۰/۴	۱	-	-	معرفی قرآن و سنت
۴	۹	۴/۵	۱۳	۷/۵	۱۵	اخلاقیات
۳	۷	۰/۴	۱	۲	۴	احکام دینی
-	-	-	-	-	-	معرفی مفاخر دینی مذهبی
-	-	۰/۸	۲	۱	۲	نمادهای دینی مذهبی
-	-	-	-	-	-	معرفی مناسبت‌های دینی مذهبی
۱/۵	۳	-	-	-	-	رهبری دینی
%۱۳	۲۸	%۶/۹	۲۰	%۱۲/۵	۲۵	مجموع

با توجه به اطلاعات مندرج در جدول شماره ۱، در کتاب تعلیمات اجتماعی سال اول راهنمایی تنها ۱۲/۵٪ کل کتاب به مؤلفه‌های هویت ایرانی - اسلامی پرداخته شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود مؤلفه اخلاقیات با ۷/۵٪ بیشترین توجه را در کتاب تعلیمات اجتماعی سال اول راهنمایی در بین مؤلفه‌های هویت ایرانی - اسلامی به خود اختصاص داده است؛ درحالی‌که برخی مؤلفه‌ها مانند پرچم ملی، سرود ملی، زبان ملی، آثار ملی، سرزمین ایران، نژاد و اقوام ایرانی، خودکفایی، استقلال، میهن دوستی، مفاخر ادبی و شخصیت‌های برجسته ایرانی، آداب و سنت‌های ایرانی، حکومت‌ها و سلسله‌های ایرانی، پادشاهان و سلاطین ایرانی، آخرت‌گرایی، معرفی اولیای دینی، معرفی قرآن و سنت حتی یک درصد هم به خود اختصاص نداده‌اند و از کمترین میزان توجه برخوردار بوده‌اند.

هم‌چنین با توجه به اطلاعات مندرج در جدول شماره ۱، در کتاب تعلیمات اجتماعی سال دوم راهنمایی تنها ۶/۹٪ کل کتاب به مؤلفه‌های هویت ایرانی - اسلامی پرداخته شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود مؤلفه اخلاقیات با ۴/۵٪ بیشترین توجه را در کتاب تعلیمات اجتماعی سال دوم راهنمایی در بین مؤلفه‌های هویت ایرانی - اسلامی به خود اختصاص داده است؛ درحالی‌که برخی مؤلفه‌ها مانند پرچم ملی، سرود ملی، آثار ملی، سرزمین ایران، نژاد و اقوام ایرانی، خودکفایی، استقلال، میهن‌دوستی، مفاخر ادبی و شخصیت‌های برجسته ایرانی، آداب و سنت‌های ایرانی، حکومت‌ها و سلسله‌های ایرانی، پادشاهان و سلاطین ایرانی، آخرت‌گرایی، معرفی اولیای دینی، رهبری دینی حتی یک درصد هم به خود اختصاص نداده‌اند و از کمترین میزان توجه برخوردار بوده‌اند.

به‌علاوه با توجه به اطلاعات مندرج در جدول شماره ۱، در کتاب تعلیمات اجتماعی سال سوم راهنمایی تنها ۱۳٪ کل کتاب به مؤلفه‌های هویت ایرانی - اسلامی پرداخته شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود مؤلفه اخلاقیات با ۴٪ بیشترین توجه را در کتاب تعلیمات اجتماعی سال سوم راهنمایی در بین مؤلفه‌های هویت ایرانی - اسلامی به خود اختصاص داده است؛ درحالی‌که برخی مؤلفه‌ها مانند پرچم ملی، سرود ملی، آثار ملی، سرزمین ایران، نژاد و اقوام ایرانی، استقلال، آداب و سنت‌های ایرانی، حکومت‌ها و سلسله‌های ایرانی، پادشاهان و سلاطین ایرانی، آخرت‌گرایی، معرفی مفاخر دینی مذهبی، نمادهای دینی مذهبی، معرفی مناسبت‌های دینی مذهبی حتی یک درصد هم به خود اختصاص نداده‌اند و از کمترین میزان توجه برخوردار بوده‌اند.

جدول شماره ۲: میزان تأکید کتاب‌های تعلیمات اجتماعی بر هویت اسلامی - ایرانی به تفکیک

پایه‌های تحصیلی

پایه‌های تحصیلی	هویت اسلامی - ایرانی
اول	۱۱/۵٪
دوم	۷٪
سوم	۱۲/۵٪
میانگین	۱۰/۳۳٪

با توجه به اطلاعات مندرج در جدول شماره ۲، کتاب تعلیمات اجتماعی سال سوم راهنمایی با ۱۲/۵٪ بیشترین تأکید و کتاب تعلیمات اجتماعی سال دوم راهنمایی با ۷٪ کمترین تأکید بر هویت اسلامی - ایرانی را در بین سه کتاب تعلیمات اجتماعی دوره

راهنمایی دارا هستند. کتاب تعلیمات اجتماعی پایه اول نیز به میزان ۱۱/۵٪ بر هویت اسلامی - ایرانی تأکید دارد. به‌طورکلی میانگین تأکید کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی بر هویت اسلامی - ایرانی ۱۰/۳۳٪ بوده است.

سؤال دوم: تا چه میزان کتاب‌های تاریخ دوره راهنمایی بر هویت اسلامی - ایرانی تأکید دارند؟

جدول شماره ۳: توزیع فراوانی مؤلفه‌های هویت اسلامی - ایرانی

در کتاب‌های تاریخ دوره راهنمایی

پایه سوم		پایه دوم		پایه اول		مؤلفه‌های هویت اسلامی - ایرانی
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
-	-	-	-	-	-	پرچم ملی
-	-	-	-	-	-	سرود ملی
-	-	-	-	-	-	زبان ملی
-	-	-	-	-	-	لباس ملی
۱/۸	۴	۳	۶	۳/۱	۶	آثار ملی
۲۱	۴۶	۱۱/۵	۲۲	۳/۱	۶	سرزمین ایران
-	-	-	-	۱	۲	آداب و سنت‌های ایرانی
۶	۱۳	۳/۵	۷	۳/۱	۶	نژاد و اقوام ایرانی
۴	۹	-	-	۲/۵	۵	حکومت‌ها و سلسله‌های ایرانی
۱	۲	-	-	-	-	خود کفایی
۲	۴	-	-	-	-	استقلال
۴	۹	۰/۵	۱	۴/۱	۸	دشمن ستیزی
۰/۵	۱	-	-	-	-	میهن دوستی
۱۱	۲۳	-	-	۵/۱	۱۰	پادشاهان و سلاطین ایرانی
۸	۱۷	۳/۵	۷	۱/۵	۳	مفاخر ادبی و شخصیت‌ها
-	-	-	-	-	-	خداشناسی
-	-	-	-	-	-	آخرت‌گرایی
-	-	۱۹	۳۴	۲	۴	معرفی اولیای دینی
-	-	۱	۲	-	-	معرفی قرآن و سنت

-	-	۱	۲	۰/۵	۱	اخلاقیات
۰/۵	۱	۱	۲	-	-	احکام دینی
۰/۵	۱	۲/۶	۵	-	-	معرفی مفاخر دینی مذهبی
-	-	۱/۵	۳	۰/۵	۱	نمادهای دینی مذهبی
۱	۲	۱	۲	۰/۵	۱	معرفی مناسبت‌های دینی مذهبی
۵/۵	۱۲	-	-	-	-	رهبری دینی
%۶۷	۱۴۴	%۴۹	۹۳	%۲۷/۵	۵۳	مجموع

با توجه به اطلاعات مندرج در جدول شماره ۳، در کتاب تاریخ سال اول راهنمایی تنها ۲۷/۵٪ کل کتاب به مؤلفه‌های هویت ایرانی - اسلامی پرداخته شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود مؤلفه پادشاهان و سلاطین ایرانی با ۵/۱٪ بیشترین توجه را در کتاب تاریخ سال اول راهنمایی در بین مؤلفه‌های هویت ایرانی - اسلامی به خود اختصاص داده است؛ درحالی‌که برخی مؤلفه‌ها مانند پرچم ملی، سرود ملی، زبان ملی، لباس ملی، خودکفایی، استقلال، آخرت‌گرایی، معرفی قرآن و سنت، معرفی مفاخر دینی مذهبی، احکام دینی حتی یک درصد هم به خود اختصاص نداده‌اند.

هم‌چنین با توجه به اطلاعات مندرج در جدول شماره ۳، در کتاب تاریخ سال دوم راهنمایی تنها ۴۹٪ کل کتاب به مؤلفه‌های هویت ایرانی - اسلامی پرداخته شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، مؤلفه معرفی اولیای دینی با ۱۹٪ بیشترین توجه را در کتاب تاریخ سال دوم راهنمایی در بین مؤلفه‌های هویت ایرانی - اسلامی به خود اختصاص داده است؛ درحالی‌که برخی مؤلفه‌ها مانند پرچم ملی، سرود ملی، زبان ملی، لباس ملی، خودکفایی، استقلال، آخرت‌گرایی، رهبری دینی حتی یک درصد هم به خود اختصاص نداده‌اند.

به‌علاوه با توجه به اطلاعات مندرج در جدول شماره ۳، در کتاب تاریخ سال سوم راهنمایی ۶۷٪ کل کتاب به مؤلفه‌های هویت ایرانی - اسلامی پرداخته شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، مؤلفه سرزمین ایران با ۲۱٪ بیشترین توجه را در کتاب تاریخ سال سوم راهنمایی در بین مؤلفه‌های هویت ایرانی - اسلامی به خود اختصاص داده است؛ درحالی‌که برخی مؤلفه‌ها مانند پرچم ملی، سرود ملی، زبان ملی، لباس ملی، آداب و سنت‌های ایرانی، آخرت‌گرایی، معرفی اولیای دینی، معرفی قرآن و سنت و اخلاقیات حتی یک درصد هم به خود اختصاص نداده‌اند.

جدول شماره ۴: میزان تأکید کتاب‌های تاریخ بر هویت اسلامی - ایرانی
به تفکیک پایه‌های تحصیلی

پایه‌های تحصیلی	هویت اسلامی - ایرانی
اول	۲۷/۵٪
دوم	۴۹/۳٪
سوم	۶۶/۴٪
میانگین	۴۷/۷۳٪

با توجه به اطلاعات مندرج در جدول شماره ۴، کتاب تاریخ سال سوم راهنمایی با ۶۶/۴٪ بیشترین تأکید و کتاب تاریخ پایه اول با ۲۷/۵٪ کمترین تأکید را بر هویت اسلامی - ایرانی دارند. کتاب تاریخ پایه دوم راهنمایی به میزان ۴۹/۳٪ بر هویت اسلامی - ایرانی تأکید دارد و به طور کلی میانگین تأکید کتاب‌های تاریخ دوره راهنمایی بر هویت اسلامی - ایرانی به میزان ۴۷/۷۳٪ می‌باشد.

سؤال سوم: تا چه میزان کتاب‌های فارسی دوره راهنمایی بر هویت اسلامی - ایرانی تأکید دارند؟

جدول شماره ۵: توزیع فراوانی مؤلفه‌های هویت اسلامی - ایرانی
در کتاب‌های فارسی دوره راهنمایی

پایه سوم		پایه دوم		پایه اول		مؤلفه‌های هویت اسلامی - ایرانی
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
-	-	-	-	۰,۵	۳	پرچم ملی
-	-	-	-	-	-	سرود ملی
۱/۵	۸	۰/۲۳	۱	۱/۱	۷	زبان ملی
-	-	-	-	۰/۳	۲	لباس ملی
۳	۱۶	۰/۲۳	۱	۲	۱۳	آثار ملی
۵/۷	۳۰	۲/۴	۱۰	۱/۴	۹	سرزمین ایران
-	-	۱,۲	۵	-	-	آداب و سنت‌های ایرانی
۲	۱۱	-	-	۰/۳	۲	نژاد و اقوام ایرانی
-	-	-	-	-	-	حکومت‌ها و سلسله‌های ایرانی
۰/۳۷	۲	-	-	۰/۱۵	۱	خودکفایی

استقلال	۱	۰/۱۵	۲	۰/۴۶	۳	۰/۵
دشمن ستیزی	۱۳	۲	۱	۰/۲۳	۲	۰/۳۷
میهن دوستی	۸	۱/۳	۵	۱/۲	۳	۰/۵
پادشاهان و سلاطین ایرانی	-	-	-	-	-	-
مفاخر ادبی و شخصیت‌ها	۲۵	۴	۱۵	۳/۵	۳۱	۵/۸
خداشناسی	۶	۱	۹	۲	۲	۰/۳۷
آخرت‌گرایی	۶	۱	۳	۰/۷	۲	۰/۳۷
معرفی اولیای دینی	۹	۱/۴	۴	۰/۸	-	-
معرفی قرآن و سنت	۵	۰/۸	۲	۰/۴۶	-	-
اخلاقیات	۲۹	۴/۶	۱۴	۳/۳	۲	۰/۳۷
احکام دینی	۶	۱	۱	۰/۲۳	-	-
معرفی مفاخر دینی مذهبی	۶	۱	۱	۰/۲۳	۱	۰/۱۸
نمادهای دینی مذهبی	۱۰	۱/۶	۲	۰/۴۶	-	-
معرفی مناسبت‌های دینی مذهبی	-	-	۱	۰/۲۳	-	-
رهبری دینی	۶	۱	۳	۰/۷	۷	۱/۳
مجموع	۱۶۷	۲۶/۵٪	۸۰	۱۸/۷٪	۱۲۰	۲۲/۵٪

با توجه به اطلاعات مندرج در جدول شماره ۵، در کتاب فارسی سال اول راهنمایی ۲۶/۵٪ کل کتاب به مؤلفه‌های هویت ایرانی - اسلامی پرداخته شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود مؤلفه اخلاقیات با ۴/۶٪ بیشترین توجه را در کتاب فارسی سال اول راهنمایی در بین مؤلفه‌های هویت ایرانی - اسلامی به خود اختصاص داده است؛ درحالی‌که برخی مؤلفه‌ها مانند سرود ملی، آداب و سنت‌های ایرانی، پادشاهان و سلاطین ایرانی، حکومت‌ها و سلسله‌های ایرانی، معرفی مناسبت‌های دینی مذهبی حتی یک درصد هم به خود اختصاص نداده‌اند.

هم‌چنین با توجه به اطلاعات مندرج در جدول شماره ۵، در کتاب فارسی سال دوم راهنمایی ۱۸/۷٪ کل کتاب به مؤلفه‌های هویت ایرانی - اسلامی پرداخته شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود مؤلفه مفاخر ادبی و شخصیت‌های برجسته ایرانی با ۳/۳٪ بیشترین توجه را در کتاب فارسی سال دوم راهنمایی در بین مؤلفه‌های هویت ایرانی - اسلامی به خود اختصاص داده است؛ درحالی‌که برخی مؤلفه‌ها مانند پرچم ملی، سرود ملی، لباس ملی، پادشاهان و سلاطین ایرانی، نژاد و اقوام ایرانی، خودکفایی، حکومت‌ها

و سلسله‌های ایرانی حتی یک درصد هم به خود اختصاص نداده‌اند. در این کتاب خوشبختانه تمامی مؤلفه‌های هویت اسلامی مورد توجه قرار گرفته‌اند.

به‌علاوه با توجه به اطلاعات مندرج در جدول شماره ۵، در کتاب فارسی سال سوم راهنمایی ۲۲/۵٪ کل کتاب به مؤلفه‌های هویت ایرانی - اسلامی پرداخته شده است. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود نتایج جدول حاکی از آن است که مؤلفه مفخر ادبی و شخصیت‌های برجسته ایرانی با ۵/۸٪، بیشترین توجه را در کتاب فارسی سال سوم راهنمایی در بین مؤلفه‌های هویت ایرانی - اسلامی به خود اختصاص داده است؛ درحالی‌که برخی مؤلفه‌ها مانند پرچم ملی، سرود ملی، لباس ملی، آداب و سنت‌های ایرانی، پادشاهان و سلاطین ایرانی، حکومت‌ها و سلسله‌های ایرانی، معرفی اولیای دینی، معرفی قرآن و سنت، احکام دینی، نمادهای دینی مذهبی و معرفی مناسبت‌های دینی مذهبی حتی یک درصد هم به خود اختصاص نداده‌اند.

جدول شماره ۶: میزان تأکید کتاب فارسی بر هویت اسلامی - ایرانی به تفکیک پایه‌های تحصیلی

پایه‌های تحصیلی	هویت اسلامی - ایرانی
اول	۲۶/۶٪
دوم	۱۸/۶٪
سوم	۲۲/۵٪
میانگین	۲۲/۵۶٪

با توجه به اطلاعات مندرج در جدول شماره ۶، کتاب فارسی سال اول راهنمایی با ۲۶/۶٪ بیشترین تأکید و کتاب فارسی سال دوم راهنمایی با ۱۸/۶٪ کمترین تأکید بر هویت اسلامی - ایرانی دارند. میزان تأکید کتاب فارسی پایه سوم نیز بر هویت اسلامی - ایرانی، ۲۲/۵٪ می‌باشد و به‌طور کلی میانگین تأکید کتاب‌های فارسی دوره راهنمایی بر هویت اسلامی - ایرانی به میزان ۲۲/۵۶٪ می‌باشد.

به طور کلی یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد: ۱- کتاب تاریخ سال دوم راهنمایی با ۲۶/۳٪، بیشترین تأکید بر هویت اسلامی و فارسی سال سوم نیز با ۲/۶٪ پایین‌ترین تأکید بر هویت اسلامی را دارا می‌باشند. در مجموع از نظر تأکید بر مؤلفه‌های هویت اسلامی سه کتاب تاریخ با میانگین ۱۲/۴٪ در رتبه اول، سه کتاب تعلیمات اجتماعی با میانگین ۸/۷۶٪ در رتبه دوم و سه کتاب فارسی با میانگین ۸/۳۶٪ در رتبه سوم قرار دارند. ۲- کتاب تاریخ سال سوم راهنمایی با ۵۹٪ بیشترین و تعلیمات اجتماعی سال

دوم با ۰/۴٪ پایین‌ترین میزان تأکید بر هویت ایرانی دارند. در مجموع از نظر تأکید بر مؤلفه‌های هویت ایرانی سه کتاب تاریخ با میانگین ۳۵/۳۳٪ در رتبه اول، سه کتاب فارسی با میانگین ۱۴/۲٪ در رتبه دوم و سه کتاب تعلیمات اجتماعی با میانگین ۱/۵۶٪ در رتبه سوم قرار دارند. ۳- کتاب تاریخ سال سوم راهنمایی با ۶۶/۴٪، بیشترین میزان تأکید بر هویت ایرانی - اسلامی را در بین نه کتاب مورد بررسی دارا است و تعلیمات اجتماعی سال دوم با ۷٪، پایین‌ترین تأکید بر هویت ایرانی - اسلامی دارد. در مجموع از لحاظ تأکید بر مؤلفه‌های هویت ایرانی - اسلامی سه کتاب تاریخ با میانگین ۴۷/۳۳٪، در رتبه اول، سه کتاب فارسی با میانگین ۲۲/۵۶٪، در رتبه دوم و سه کتاب تعلیمات اجتماعی با میانگین ۱۰/۳۳٪، در رتبه سوم قرار دارند.

نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش نشان داد که در مطالب و محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی، یازده مقوله پرچم ملی، سرود ملی، سرزمین ایران، آداب و سنت‌های ایرانی، نژاد و اقوام ایرانی، حکومت‌ها و سلسله‌های ایرانی، استقلال، پادشاهان و سلاطین ایرانی، آخرت‌گرایی، معرفی مفاخر دینی مذهبی و معرفی مناسبت‌های دینی مذهبی کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

نتایج حاصل از تحلیل کتاب تاریخ نشان می‌دهد که در کتاب‌های تاریخ بیشترین تأکید بر پادشاهان و سلاطین ایرانی بوده است حال آنکه مؤلفه‌هایی هم‌چون پرچم ملی، سرود ملی، زبان ملی و حتی لباس ملی کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند. به نظر می‌رسد علت توجه کمتر به مؤلفه‌های پرچم و سرود ملی ناشی از این است که انتظار می‌رود در دوره ابتدایی به این مقوله‌ها پرداخته شود. نتایج پژوهش نشان داد که در مجموع بیشترین شاخصی که در کتاب‌های تاریخ برای تعیین هویت ایرانی مورد توجه قرار گرفته بود مؤلفه سرزمین ایران بوده و بیشترین شاخصی که برای تعیین هویت اسلامی ارائه شده مؤلفه معرفی اولیا دینی بوده است.

نتایج حاصل از تحلیل کتاب فارسی نشان داد که در مجموع، در مطالب و محتوای کتاب‌های فارسی به دو مقوله سرود ملی، حکومت‌ها و سلسله‌های ایرانی کمتر پرداخته است. نتایج پژوهش نشان داد که در مجموع بیشترین شاخصی که در کتاب‌های فارسی برای نشان دادن هویت ایرانی مورد توجه قرار گرفته مؤلفه مفاخر ادبی و شخصیت‌های برجسته ایرانی بوده و بیشترین شاخصی که برای نشان دادن هویت اسلامی مورد توجه

قرار گرفته مؤلفه اخلاقیات بوده است. نتایج پژوهش نشان داد که در مجموع بیشترین شاخصی که برای هویت ایرانی در نه کتاب تعلیمات اجتماعی، تاریخ و فارسی به آن پرداخته شده مؤلفه مفاخر ادبی و شخصیت‌های برجسته ایرانی و برای هویت اسلامی مؤلفه اخلاقیات بوده است.

نتایج پژوهش نشان داد که در مجموع بیشترین شاخصی که برای هویت اسلامی - ایرانی در نه کتاب تعلیمات اجتماعی، تاریخ و فارسی به آن پرداخته شده مؤلفه مفاخر ادبی، شخصیت‌های برجسته ایرانی و مؤلفه اخلاقیات بوده و مؤلفه‌ای که کمتر از همه مورد توجه قرار گرفته، مؤلفه سرود ملی است.

نتایج حاصل از پژوهش حاضر با پژوهش صادق‌زاده (۱۳۸۶)؛ پژوهش قلی‌زاد برهانی (۱۳۸۵) و پژوهش طالبی به نقل از ملایی‌نژاد (۱۳۸۲) همخوانی دارد زیرا نتایج این پژوهش‌ها نشان می‌دهند که کتاب‌های درسی به صورت ناقص و گذرا به آموزش هویت دینی و ایرانی پرداخته‌اند. نتایج حاصل از پژوهش، با پژوهش علیرضایی (۱۳۸۶) همخوانی ندارد. نتایج علیرضایی نشان داد که بیشترین شاخصی که برای هویت ملی در کتاب‌های درسی به آن پرداخته شده بود مقوله سنت و برای هویت دینی مقوله خداشناسی بود؛ درحالی‌که در پژوهش حاضر بیشترین شاخصی که برای هویت ملی در کتاب‌های درسی به آن پرداخته شده است مقوله مفاخر ادبی و شخصیت‌های برجسته ایرانی و برای هویت دینی مقوله اخلاقیات می‌باشد. به نظر می‌رسد این ناهمخوانی به دلیل تفاوت در تعداد کتاب‌های درسی مورد بررسی و دوره تحصیلی مورد تحقیق باشد. هم‌چنین نتایج حاصل از پژوهش حاضر با پژوهش مقصودی (۱۳۸۱) همخوانی ندارد. به نظر می‌رسد علت ناهمخوانی، نوع کتاب‌های مورد بررسی باشد زیرا در این پژوهش کتاب درسی دین و زندگی مورد بررسی قرار گرفته؛ درحالی‌که پژوهش حاضر به بررسی کتاب‌های تاریخ، فارسی و تعلیمات اجتماعی پرداخته است. با توجه به یافته‌های تحقیق پیشنهاد می‌شود که برای تعمیق هویت اسلامی - ایرانی دانش‌آموزان برنامه جامع و منسجم درسی طراحی شود و این مهم در همه مؤلفه‌ها و عناصر تعلیم و تربیت شامل هدف، محتوا، روش، مواد آموزشی، فعالیت‌های یادگیری، زمان، مکان و ارزشیابی مورد تأکید و توجه قرار گیرد. با توجه به این که نظام آموزشی ما، نظامی متمرکز است و در این‌گونه نظام‌ها محتوا هسته اصلی فعالیت‌های یاددهی - یادگیری را تشکیل می‌دهند انتظار می‌رود که محتوای کتاب‌ها بیش از پیش به مؤلفه‌های هویت اسلامی - ایرانی بپردازند.

منابع

- احمدی، سیروس (۱۳۸۶)؛ «بررسی هویت ملی و ارتباط آن با برخی متغیرهای اجتماعی»، *مجله پژوهشی علوم انسانی*، دانشگاه اصفهان، ش ۲۵، صص ۸۷-۱۰۲.
- دهشیری، غلامرضا (۱۳۸۴)؛ «بررسی رابطه دین‌داری و بحران هویت در بین دانش‌آموزان دبیرستانی شهرستان یزد»، *فصلنامه تعلیم و تربیت*، سال ۲۱، شماره ۲، شماره مسلسل ۸۲، صص ۸۷-۹۸.
- ربانی، جعفر (۱۳۸۲)؛ «برنامه‌های درسی و شکل‌گیری هویت»، *مجله علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه فردوسی مشهد*، صص ۶۵۷-۶۷۰.
- سهرابیان، طاهره (۱۳۷۹)؛ *بررسی تأثیر نگرش مذهبی بر سازگاری فردی و اجتماعی دانش‌آموزان دبیرستانی استان لرستان*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه الزهراء.
- شیخاوندی، داود (۱۳۸۵)؛ «بازتاب هویت‌های جنسیتی در کتاب‌های تعلیمات اجتماعی آموزش ابتدایی و دوره راهنمایی تحصیلی»، *فصلنامه تعلیم و تربیت*، ش ۸۷، صص ۹۳-۱۲۰.
- صادق‌زاده، رقیه (۱۳۸۶)؛ *بررسی نمادهای هویت ملی در کتاب‌های درسی تاریخ و ادبیات فارسی دوره متوسطه رشته علوم انسانی ایران*، تهران: دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه الزهراء.
- ضیاءمنش، آذر (۱۳۸۱)؛ بررسی رابطه بین هویت مذهبی و رشد اخلاقی دانش‌آموزان دختر دبیرستان‌های مناطق ۲، ۴ و ۵ شهر تهران، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- علیرضایی، مریم (۱۳۸۶)؛ *جایگاه هویت ملی و دینی در کتب درسی دوره متوسطه*، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه بیرجند.
- قلی‌زاد برهانی، زهرا (۱۳۸۵)؛ *بررسی تأثیر خانواده و کتاب‌های درس دینی به هویت دینی دانش‌آموزان دختر دوره پیش‌دانشگاهی تبریز*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهراء.
- مقصودی، مجتبی (۱۳۸۱)؛ «ارزشیابی از اجرای آزمایشی کتاب دین و زندگی»، *سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی*، دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی، صص ۱۲۱-۱۴۰.
- ملایی‌نژاد، اعظم (۱۳۸۲)؛ «تعمیق هویت ملی از طریق برنامه درسی»، *مجله علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه فردوسی مشهد*، جلد چهارم، شماره اول، صص ۶۴۳-۶۵۵.
- منصور، محمود (۱۳۷۸)؛ *روانشناسی ژنتیک، تحول روانی از تولد تا پیری*، تهران: انتشارات سمت.
- هولستی، آل آر (۱۳۸۰)؛ *تحلیل محتوا در علوم اجتماعی و انسانی*، ترجمه نادر سالارزاده امیری، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.
- یوسف‌زاده، محمدرضا (۱۳۸۲)؛ «برنامه‌ریزی درسی و تشکیل هویت»، *مجله علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه فردوسی مشهد*، جلد چهارم، شماره اول، صص ۵۴۳-۵۷۰.
- یوسف‌زاده، محمدرضا و یحیی معروفی (۱۳۸۸)؛ *تحلیل محتوا در علوم انسانی*، همدان: سپهر دان.
- Costa-font, Joan. and Roman Tremosa-Balcells (2008); "Support for state opting out and stateless national identity in the Basque Country", London: School Of Economics Science, available at: <http://www.elsevier.com/locate/sococo>
- Cote, J, and E. Levine, C. (2008); "Identity Formation", *Agency and Culture*, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, PP 17-43.
- Gong, L. (2007); "Ethnic Identity and Identification with the Majority Group: Relations with National Identity and Self-Esteem, USA, Ohio State University, available at: <http://www.elsevier.com/locate/ijintrel>
- Schaffenburg, Karl C. (2006); *Russkiy and Rossiyskiy: Russian National Identity After Putin*, New Haven: Yale University Press.